

Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЦЕНКО
Омелян ПРІЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРИГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 1

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
1894–1907

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2002

ББК 63.3 (4 УКР)
Г 91

*Видано за підтримки Президента України
на замовлення Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
за Національною програмою випуску
суспільно необхідних видань*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України*

Редколегія тому 1:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, канд. іст. наук)
Ольга ТОДІЙЧУК (канд. іст. наук)

Пояснення слів, мовна редакція текстів М.Грушевського — Олександр РИБАЛКО
Переклад з російської статей зі збірника
«Освобождение России и украинский вопрос» — Іван СВАРНИК
Переклад висловів з латинської, грецької,
польської, німецької, французької — Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво «Світ»

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-224-4 (т.1)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2002
© Видавництво «Світ», дизайн
та художнє оформлення, 2002

ДРУГА ВИСТАВА ОБРАЗІВ ІВ[АНА] ТРУША

Півтора року тому читачі "Л[ітературно]-н[аукового] вістника" читали замітки мого в[исоко] пов[ажаного] товариша д-ра Франка з приводу першої вистави образів, урядженої д. Трушем в залі Львівської постійної вистави штуки в падолисті 1899 р. В половині минушого червня урядив д. Труш в тім же салоні другу виставу своїх образів, котрої вражіннями хочу я тепер з ш[ановними] читачами поділитися. Досі маємо так іще мало малярів з талантом і серйозним змаганням до самостійної, оригінальної артистичної творчості, які б маніфестували себе українцями, так що їх ім'я входило б, що там скажу, до національного нашого інвентаря, — що така вистава, як д. Труша, має для нас загальніший культурний інтерес.

Насамперед треба сконстатувати, що ся друга вистава образів не роз'єднувала фахових і нефахових глядачів. По тих гучних похвалах, якими була стрічена перша, се багато значить. Д[обродій] Труш підтримав вивні свою репутацію незвичайно пильного робітника й серйозного артиста, що, не дозволяючи собі скрутити на дорогу "хлібного" заробітку та зробити з себе ремісника-продуцента в тій сфері своєї творчості, яка здобула вже признання й критики, й публіки, працює неустанно над розширенням круга своєї творчості та ставить собі нові проблеми штуки. І порівнюючи сю нову виставу з попередньою, кождий мусить признати, що артист зробив в сім напрямі великий крок наперед.

На виставу дав він тридцять і кілька образів. Є тут три великі, двометрові полотна — краєвиди, три менші, чотири портрети і двадцять вісім студій і шкіців різної великості. Все се — роботи сих останніх півтора року. Коли додати ще друге — стільки образів і шкіців, артистом не виставлених, хоч не один з них мав значний інтерес і артистичну вартість, то будемо мати проречисте свідоцтво інтенсивної енергії й плідності майстра. Зміст, вибір, мета виставлених образів значно відмінні від попередньої вистави. Не кажу вже, що в них бачимо зовсім інший терен, — на попередній виставі мали ми Галичину, на сій — Україну, переважно Київ і Київщину, — се річ більше випадкова. Важніше, що артист вибирає інші теми, шукає зовсім відмінних ефектів в порівнянні до попереднього. На попередній виставі панували огородні цвіти, що звернули загальну увагу свою пишною колоратурою й виразністю красок. На сій виставі пригадає сей улюблений мотив артиста тільки шість шкіців з цвітучих дерев, гарних, хоч попсованих невідповідною оправою, — вони на сій виставі, одначе, займають зовсім другорядне місце. На сій виставі першу ролю грають далековиди — образи з далекою перспективою — види Дніпра. По попередніх роботах д. Труша, де далека перспектива не грала ніякої майже ролі, так що йому робили

закиди з цього, таке форсування далекої перспективи на сій виставі явилось повною несподіванкою. І дійсно, ся перспектива на цілім ряді образів артисту удалася дуже добре.

Три найбільші образи теперішньої вистави всі мають темою далеку перспективу Дніпра — се могила Шевченка, пам'ятник хрещення Русі в Києві й Дніпро під Києвом при заході сонця. На мій погляд, артистові найбільше удался перший образ: краєвид взято при пізнім заході, в темно-фіолетових (може, дещо пересинених) тонах; на першій плані рівне поле, ледве оживлене кількома кущами, в центрі образа могила і за нею перспектива Дніпра; дуже невдячна з артистичного боку тема, якою є могила Шевченка від поля, тут тоне в краєвиді і прегарно гармоніює з далековидами Дніпра. На другім краєвиді, на мій погляд, композиція вже менше щаслива, корчі переднього плану якомсь не вирізняються від дальшого плану — групи дерев, що окружують пам'ятник хрещення, а сі дерева дещо занадто закривають перспективу Дніпра й група їх здається дещо важкою. На третім головний інтерес лежить у світляних ефектах заходу сонця на водній поверхні Дніпра, але сі ефекти якомсь не дають ілюзії, і за ними слабне вражіння від далекого Подолу й гарно скомпонуваного переднього плану.

З тих трьох образів тільки сей остатній пригадує сильні колористичні ефекти — спеціальність майстра. В повній силі виступає вона на двох менших образах: київська церков св. Андрія в сильнім сонячнім освітленні (*plein air*) і калабанька, окружена кущами й деревами, з околиць Гадяча. На першій головний інтерес має сильно освітлена срібна бляха церкви, що мов горить і пускає проміння від себе; сей ефект рішучо псує кілька неестетичних домів коло церкви: артист, не дозволяючи собі змінити краєвиду, задержав їх, і вони, на мій погляд, попсували сей, зрештою, дуже інтересний, образ. На другім дуже гарно віддано контраст жовто-зеленої ростиності й темно-синьої води і рефлекси на її тлі; образ дає певний, дуже приємний настрій. Дає його також і третій з сих побільших краєвидів: могила Шевченка зблизька, серед голого гречаного поля, в полудневім сонці — тема в високій мірі невдячна, але, як я вже сказав, оживлена дуже гарними кольорами хмар, дає вражіння самотності, спокою.

Такі більші образи — взагалі новина у д. Труша — все робота остатньої весни. Артист, очевидно, щойно вправляється в техніці таких більших композицій, і переважно вони випали дуже добре, хоч роблені за поміччю дуже малих шкіців.

Кілька прекрасних далековидів знаходимо серед маленьких, можна сказати, мініатюрних шкіців (яких 15 *см* довжини); такі маленькі шкіци також явилися уперше на сій виставі п. Труша, й між ними багато прекрасних, вповні артистичних речей; про образки цвітучих дерев я вже згадав;

ще ліпше випало кілька видів Дніпра й інших київських краєвидів, з прекрасною перспективою, повною повітря.

Новиною також були два шкіци жанрові — гагілки під церквою й великодня процесів з Гуцульщини. Спеціальне уподобання до мертвої природи, неохота до фігур були досі прикметами автора; було б дуже мило, коли б сі два шкіци віщували розширення сфери творчості артиста і в сім напрямі. Розуміється, й поза чоловіком штука має свої великі, безмежні простори, невичерпані скарби краси, але все-таки вінець артистичної творчості — се чоловік і його життя; в додатку у нас русинів для жанру зроблено так мало, що було б дуже пожадано, якби здобув він собі таку визначну силу, як д. Труш. Два шкіци, виставлені ним тепер, се, властиво, ще тільки натяк на жанр: людська юрба трактована з чисто колористичного становища — се тільки група кольорових плям, але вона віддає людську юрбу, її рух і пестрі убрання дуже живо й гарно. В творчості д. Труша у всякім разі се новина дуже мила.

Портретів д. Труш виставив тільки чотири — проф. Антоновича і Лесі Українки (власність Наук[ового] товариства ім. Шевченка), п. А. Драгоманівни й мій. Недокінченим і невиставленим лишився прегарний портрет Лисенка, що заповідався (оскільки міг я судити з невикінченої роботи, бачивши її в робітні д. Т[руша]) ще далеко ліпше, ніж зроблений для Товариства ім. Ш[евченка]; а також не виставив д. Т[руш] і декотрих інших, дуже гарних своїх портретів з музею Тов[ариства] ім. Ш[евченка] — вибір його з-поміж них був рішучо заострий. З виставлених звертав на себе особливу увагу дуже ефектовний портрет п. Драгоманівни; незвичайно живим виразом визначається портрет проф. Антоновича. Щодо сеї живості — треба запримітити нову подробицю в манері д. Труша — в остатніх часах він віддає фізіономії в руху — з усміхом або навіть під час розмови (як портрет проф. Антоновича); се, розуміється, незвичайно збільшає ілюзію життя, живості, але може трохи задешевий ефект для такого серйозного майстра, як д. Труш, тим більше, що й без сього ефекту він уміє надати життя й душу портретові. Шкода, що на виставі не було портрета Нечуя-Левицького, що просто, без усяких ефектів, але прекрасно віддає індивідуальність особи.

В сумі нова вистава п. Труша, як бачимо, дала не тільки цілий ряд гарних образів, не тільки показала в артисті крок наперед в розв'язуванні технічних і артистичних проблем, але й представила зовсім нові сторони, нові напрями в його творчості. Се дуже втішно, бо не тільки підтримує, а й збільшає ті надії, які обудила перша вистава. Побажати тільки, щоб автор в дальшій можливо розширив круг своєї обсервації: при його змаганні до нових сфер, нових доріг у своїй творчості се, на міг погляд, було б в високій мірі корисно для нього.

В кінці маленька замітка *pro domo nostra*. Образи, виставлені д. Трушем, писані на українські теми; деякі представляють місця особливо дорогі кожному руському серцю. Але ці образи, очевидно, підуть в чужі руки, як пішла переважна маса образів з попередньої вистави. Між покупцями образів усього 2—3 руські імена, переважна маса його робіт іде в чужі руки. В нашій суспільності ще нема попиту на штуку, і в тім один з неприємних проявів малокультурності, міщанського філістерства, з котрого, треба признатися, наша суспільність не встигла ще вповні визволитися. Скільки маємо у нас руських заможних, навіть багатих домів, де на стінах не стрінете й штиха артистичного пензля, хіба друки або якість богомази. Виправдування нашою бідністю — що нам не до розкоші — тут не допоможуть: штука належить до перших потреб чоловіка, і коли в домах, де не жалують соток і тисяч на ріжні *quasi*-потреби культурного життя, жалується на штуку, — се не свідчить добре про нашу культурність.

нення умів руської молодезі, також і се, що проф. Твардовський, бувши минулого року шкільного деканом, відібрав на засіданні голос проф. Грушевському, коли той промовляв по-руськи.

Позаяк справа сея була предметом точної верифікації протоколу засідання з дня 11 липня с.р. на засіданні з д[ня] 16 липня с.р. і в протоколі з того другого засідання є поданий стан справи згідно з правдою, — подаю, отже, відпис устпу, що відноситься до сеї події, в дословнім тексті:

“Prof. Hruszewski zabiera głos i pszemawia po rusku. Dziekan prosi Prof. Hruszewskiego dwukrotnie, aby pszemawiał po polsku. Gdy zaś Prof. Hruszewski prośbie tei zadość nie czyni, Dziekan zwraca się do obecnego na posiedzeniu Prof. języka i literatury ruskiej Dra Studzińskiego z prośbą by tenże to, co mówi Prof. Hruszewski po rusku, przetłómaczył na język polski, a gdy Prof. Studziński zaczyna (po polsku) przemawiać, Prof. Hruszewski opuszcza posiedzenie, nie podając powodów swego wyjścia”.

Неправдива є також вістка, подана часописсю “Gazeta Narodowa”, що проф. Грушевський, виходячи з засідання, тріснув дверми.

Такий є дійсний стан сеї справи.

Львів, дня 1/XI. 1901 р.

L.Finkel с.р. декан”.

До повищого письма ми вважаємо за потрібне подати ось такі два документи: [далі вміщено “Лист...” і “Votum separatum...”]

Се votum separatum проф. Грушевського мусив філософічний деканат відіслати враз із протоколом до міністерства. Для того дивно нам, як міг міністр просвіти д-р Гартель в своїй відповіді на інтерпеляцію руських послів сказати: “... нічого о тім не знаю, мовби професори або доценти Львівського університету, котрі викладають по-руськи, мали які-небудь жалі на університетські власті”.

pro futuro (лат.) — з огляду на майбутнє

votum separatum (лат.) — особливе або ж особисте бачення проблеми; тут: репліка. Далі votum можна перекласти як “позиція стосовно проблеми”

В справі музею при Науковім товаристві ім. Шевченка

Вперше надруковано в журналі: ЗНТШ. — 1901. — Т. XLIII. — Кн. V. — С. 1–3. Підпис: М.Грушевський.

Друга вистава образів Ів[ана] Труша

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1901. — Т. XV. — С. 108–111. Підпис: М.Грушевський.

pro domo nostra (лат.) — тут: про стан наших справ

quasi [потреби] (лат.) — несправжні, уявні потреби

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ	5
ВІД ВИДАВНИЦТВА	12
<i>Павло Сохань</i> . ТВОРЧА СПАДЩИНА М.С.ГРУШЕВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ	14
<i>Ігор Грич</i> . ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО	47
Розділ I. ІСТОРИОСОФСЬКІ СТАТТІ	63
Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівськiм університеті 30 вересня 1894 р.	65
Звичайна схема "руської" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства	75
Спiрні питання староруської етнографії	83
Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи	100
Розділ II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТАТТІ	109
Українсько-руське літературне відродження в історичнiм розвої українсько-руського народу	111
Як мене спроваджено до Львова (Лист до хв[альної] редакції "Діла") ---	117
Нова "пря" про українсько-руську книжну мову	123
Листи з-над Полтви:	129
<i>Лист перший</i>	129
<i>Лист другий</i>	142
<i>Лист третій</i>	161
Наукове товариство імені Шевченка	188
Улиця Шевченка у Львові	202
Друга руська артистична вистава у Львові	204
На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) 208	
Лист проф. Грушевського до декана Твардовського	217
В справі музею при Науковiм товариствi ім. Шевченка	220
Друга вистава образів Ів[ана] Труша	223
Олександр Кониський. 18(30)/VIII 1836–29/XI (11/XII) 1900 ---	227
В справі "Академічного дому"	234
250 літ	236

Що зробити з "Академічним фондом"?	241
Гуцульська вистава	244
Українсько-руські наукові курси	246
Безглузда національна політика Росії	256
Що ж дали? (В справі руських гімназій)	258
В справі руських шкіл і руського театру	262
Меморіал Петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії	270
Не даймося!	274
Академічний дім	277
Українські кафедри	279
Ювілей Вол[одимира] Антоновича	281
До наших читачів в Галичині	282
З біжучої хвилі	284

Розділ III. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ. СТАТТІ

Й ЗАМІТКИ НА ТЕМИ ДНЯ 1905–1906 років"	289
[Передмова]	291
Українство і питання дня в Росії	293
Конституційне питання і українство в Росії	301
На руїнах	313
Дорогою віків	321
Перші кроки	323
"Самоотвержение малороссиян"	329
Польсько-українські мотиви	335
Новий кордон	344
У українських послів російської Думи	348
З Державної Думи. З вражінь і помічень	353
Дума і національне питання	359
Аграрне питання	364
Після Думи	369
Перша річниця російської конституції	373
Галичина і Україна	376

Розділ IV. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "ВИЗВОЛЕННЯ РОСІЇ

І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ"	383
Передмова	385
Проти течії	389
"Наступного дня"	393
Рух політичної і суспільної української думки в ХІХ столітті	397
Єдність чи розпад [Росії]?	405
Національне питання й автономія	413
Про зрілість і незрілість	421

Наші вимоги -----	425
Фрази і факти -----	429
Рівною мірою -----	434
На злобу дня -----	436
Неймовірно -----	438
Ганебній пам'яті!.. -----	441
Український П'ємонт -----	444
Питання дня (Аграрії перспективи) -----	448
Національні моменти в аграрному питанні -----	453
Кінець гетто! -----	456
Справа українських кафедр і наші наукові потреби -----	458
Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) -----	485
Розбурхане муравлисько -----	528
За український маслак (В справі Холмщини) -----	536
КОМЕНТАРІ -----	545
ПОЯСНЕННЯ СЛІВ -----	574
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК -----	580